

Novo gnezditveno prebivališče navadnega kupčarja *Oenanthe oenanthe* v Sloveniji

New breeding habitat of the Northern Wheatear *Oenanthe oenanthe* in Slovenia

Janez GREGORI
Dare ŠERE

V letu 1998 je bilo potrjeno gnezdenje navadnega kupčarja *Oenanthe oenanthe* v okolici Velenja na okoli 400 m n.m. Ne samo, da je to po nama znanih virih najnižje potrjeno gnezdenje, marveč so svojski tudi habitati, ki so jih kupčarji naseljevali. Omenjava tudi gnezdenje kupčarjev na Baču pri Ilirski Bistrici.

Nekatere podatke o navadnem kupčarju za Slovenijo povzemava iz ornitološkega atlasa gnezdilke (GEISTER 1995). Ugotovljen je bil v 20 kvadratih (18%), kar ga uvršča med redko razširjene gnezdilce. Izrazitejša koncentracija je bila ugotovljena v severozahodni Sloveniji, v predelu Julijskih Alp, nekaj podatkov pa je tudi iz drugih bolj ali manj nepovezanih predelov (slika 1). Njegovo naseljenost v Sloveniji kljub mnogim na videz ugodnim habitatom očitno omejuje nadmorska višina. Z izjemo visokega krasa domuje povsod nad drevesno mejo, kar potrjuje tudi na Snežniku. S tega vidika so nekatera gnezditveno sumljiva opažanja v nižjih predelih lahko vprašljiva. Pozno spomladi pojavljajoči se kupčarji v nižini so bodisi selivke, bodisi osebk, ki jih je slabo vreme začasno prisililo, da so se umaknili s hribov. Lahko tudi pojejo in so sploh gnezditveno razpoloženi. Gnezditveno prebivališče naših kupčarjev pa je vendarle v gorah, na tamkajšnjih visokogorskih tratah s številnimi prikotaljenimi kamni in nasutim gruščem. Le na visokem krasu gnezdi nižje, na prav tako kamnitih suhih pašnikih.

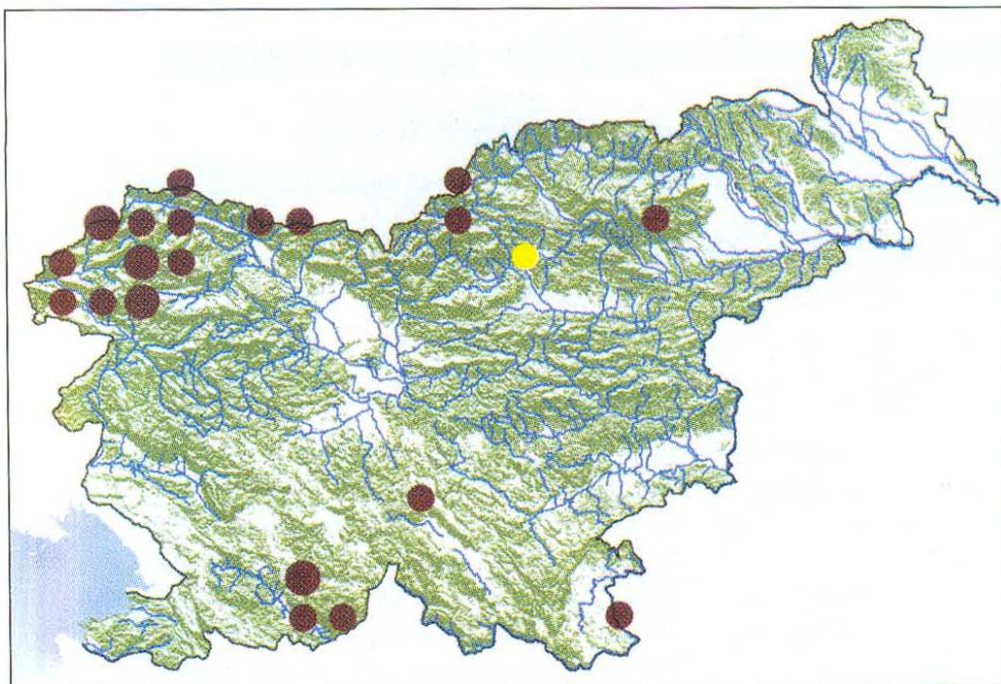
Gnezditveno območje navadnega kupčarja se razprostira od sredozemskih otokov proti severu do Islandije, Ferskega otočja, Svalbarda in Nordkapa (72°N). Njegova razširjenost sega vzhodno čez

celoten severni in večino srednjega dela nekdanje Sovjetske zveze, južno do Pamirja in Tjanšana, skrajnega SZ dela Kitajske in vzhodne Sibirije sega v nearktiko v zahodni in južni del Aljaske ter v kanadski Yukon. Zahodno sega gnezditveno območje navadnega kupčarja do Grenlandije in večji del SV Kanade. Večino evropske razširjenosti naseljuje soimenska podvrsta *O.o.oenanthe*, na Ferskem otočju in Islandiji (in SV Kanadi) jo zamenjuje *leucorhoa*, na JZ in JV Evrope pa *libanotica* (CLEMENT 1998).

Navadni kupčar naseljuje odprte habitate, od obmorskih kamnitih goljav do alpskih pašnikov in montanskih gruščnatih predelov nad drevesno mejo. Prednost daje odprtim planotam, pašnikom, kamnitim predelom z nizko travo in tundri. Izogiba se zaprtim goščavam in močno kultiviranim predelom, vendar pogosto gnezdi v majhnih, osamljenih skupinah v predelih z manj intenzivnim kmetijstvom in na hribovskih ovčjih pašnikih. V Švici gnezdi do 2500 m n.m. (CLEMENT 1998).

GLUTZ von BLOTZHEIM & BAUER (1988) navajata, da navadni kupčar, kot talni ptič, zahteva odprte, pregledne predele, 1) s kratko rušo (pogosto jo popasejo kunci ali živina), do skopo poraščenih suhih tal, 2) z vzvišenimi mesti, s katerih lovi, na njih pa tudi poje ali počiva, in 3) s špranjami, vdolbinami ali luknjami v skalah, kamnitih grobljah, primernem kamenju itd., kjer je možno namestiti gnezdo ali prenočevati. Ob pomanjkanju takih lukenj lahko uporablja luknje malih sesalcev (pogosto kuncev) ali pa različne primerne strukture, ki so delo človeka. Avtorja za navadnega kupčarja navajata tudi različne habitate, ki

Slika 1: Gnezditvena razširjenost navadnega kupčarja *Oenanthe oenanthe* po Ornitološkem atlasu Slovenije (rjave pike) in novo gnezditveno opazovanje (rumena pika)

Fig. 1: Breeding distribution of the Northern Wheatear *Oenanthe oenanthe* according to the Ornithological atlas of Slovenia (brown dots) and new breeding observation (yellow dot)

so antropogenega izvora, kot npr. vojaški poligoni, skladiščni in gradbeni prostori ter podobni prostori z nizkim ali skopim ruderalnim rastjem in kupi raznega materiala (kamniti bloki, betonski elementi, skladišča lesa), nasipi ob železniških progah ali ob rekah itd.

CRAMP (1988) navaja za navadnega kupčarja podobne naravne habitate kot predhodno navedeni avtorji. Naglaša, da nagnjenost terena v glavnem ni pomembna, saj kupčar naseljuje tako ravne predele kot strma pobočja. Prav tako ni pomembna podlaga, ki je lahko bogata plodna zemlja, ilovica, pesek, apnenec, majhni kamni ali razgaljena živa skala. Habitatov, ki bi bili izrazita posledica človekovega delovanja, izrecno ne omenja.

Gnezdenje navadnega kupčarja je bilo ugotovljeno v predelu med Velenjem in Šoštanjem, ob Velenjskem in Šoštanjskem (Družmirskem) jezeru. Skupna značilnost celotnega predela je, da leži na ugrezninskem območju rudnika Velenje; pod njim so dolga leta kopali premog, zadnja leta pa so dejavnost opustili in rove zalili z vodo. Teren se poseda, nastajajo globoke, razgaljene ugreznine ali ozke globoke razpoke. Ob Šoštanjskem jezeru je navožena jalovina, ki jo preraščata grmovje in visoka ruderalna vegetacija, na vzvišenih delih pa je v glavnem še slabo zaraščena in

razbrazdana z razpokami.

Dolga leta so odlagali pepel iz termoelektrarne Šoštanj v predel severno od Velenjskega jezera, ki se ga je prijelo ledinsko ime Pepel. Nastali so večmetrski sloji, poravnani v različnih nivojih. Ponekod so narejeni bazeni, ki so večinoma suhi ali se občasno v njih zadržuje voda. Obsežne površine so gole ali zaraščene le z redkimi rastlinami. Starejše površine so zasejali s travo in deteljo, v bolj strmih se je zarasla visoka ruderalna vegetacija (predvsem vratič). Na osrednjem, najnižjem delu je manjša deponija raznega, predvsem gradbenega, odpadnega materiala.

Tudi na Pepelu so opazne ugreznine, nekateri deli se občutno pogrezajo, ponekod nastajajo globoke razpoke, ki so lahko ozke in spominjajo na zemljo, razpokano od vročine. Celotni Pepel naredi na obiskovalca poseben vtis: zaradi odložene ga pepela je temen, v sončnih dneh se segreje bolj od svoje okolice in deluje izrazito termofilno.

Objavljeni podatki o navadnem kupčarju v okolici Velenja in Šoštanja so skromni. ČELIK (1993) navaja, da je ob Šoštanjskem jezeru 13.4.1993 naštel na bližnji njivi 50-60 osebkov. Ko je bila tam 10. 4. 1993, jih še ni bilo, po 13. 4. pa je začelo deževati in 17. 4. jih je bilo le še približno 10.

V okviru zbiranja favnističnih podatkov

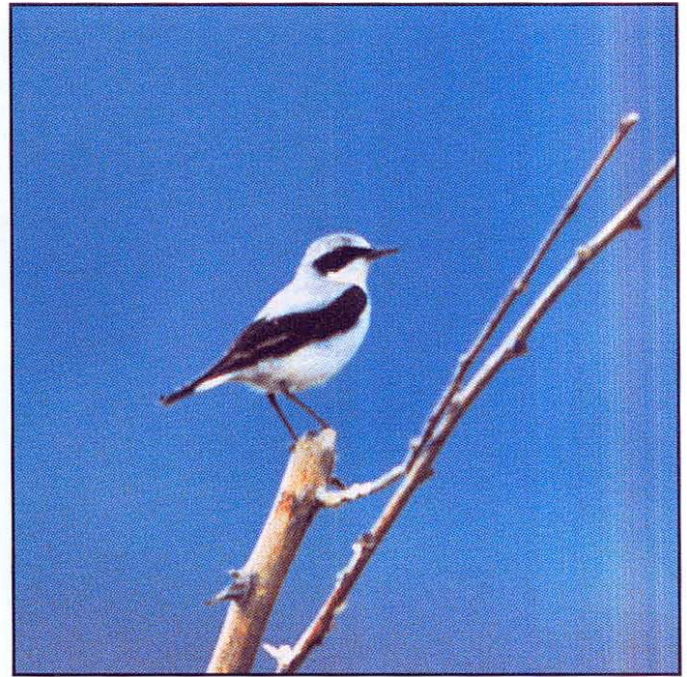
pri pripravi projektne dokumentacije za predvideni krajinski park Škale je bil navadni kupčar od leta 1994 do 1998 opazovan dvakrat: 10. 5. 1995 je bil 1 v predelu med Škalskim in Velenjskim jezerom, 22. 10. 1997 je bil 1 na Pepelu. Poudariti je treba, da je bila pri zbiranju podatkov posvečana pozornost predvsem predelu med jezeroma do naselja Škale, predelu zahodno od Škal, torej tudi Pepelu, pa le priložnostno.

Več podatkov o navadnem kupčarju je bilo zbranih leta 1998. Že na vhodu na Pepel z velenjske strani je sedel 29. 5. 1998 na kolu samec, ki pa mu ni bila posvečena pozornost, saj je bilo videti, da je še na selitvi. Na Pepelu, v predelu z odpadnim

Slika 2: Gnezdo navadnega kupčarja *Oenanthe oenanthe* v globoki ozki razpoki na deponiji pepela, Pepel, 4. 6. 1998 (J. Gregori)

Fig. 2: Nest of the Northern Wheatear *Oenanthe oenanthe* in a deep crack of deposited cinders, Pepel, June 4th 1998 (J. Gregori)

Slika 3: Samec navadnega kupčarja *Oenanthe oenanthe*, deponija jalovine ob severni strani Šoštanjskega jezera, 4. 6. 1998 (J. Gregori)

Fig. 3: Male Northern Wheatear *Oenanthe oenanthe*, tailing deposits along the northern side of Lake Šoštanj, June 4th 1998 (J. Gregori)

gradbenim materialom, pa je bilo istega dne drugače. Zanimivo je bilo opazovanje samca med pevskimi poleti. Med petjem je vzletel strmo kvišku, se obračal in strmo spuščal v "metuljastem" letu ter nazadnje sedel na žico, štrlečo iz odpadnega gradbenega materiala.

V bližini je bila tudi samica. Na isti deponiji je par belih pastiric *Motacilla alba* zgradil gnezdo v odvrženi škatli, v kateri je bil nekoč shranjen česen. Dno škatle je bilo obrnjeno navzgor, da je gnezdu dajala streho, skozi luknje, izdelane za lažje dvigovanje škatle, pa je imela pastirica iz notranjosti pregled nad okolico. Ker je bil pokrov odprt, je h gnezdu prihajala s spodnje strani. Imela je 6 mladičev, ki jih je D.Šere potem tudi obročkal. V bližini so bili še ena rumena pastirica *M. flava*, par malih deževnikov *Charadrius dubius*, ki sta se svarilno oglašala, nad celotnim območjem pa se je spreletaval par navdanih postovk *Falco tinnunculus*.

Na terenu sva bila ponovno 4. junija. Ob severni strani Šoštanjskega jezera, kjer je navožen material najvišji, sva naletela na

Slika 4: Poletenec navadnega kupčarja *Oenanthe oenanthe*, deponija jalovine ob severni strani Šoštanjskega jezera, 4. 6. 1998 (J. Gregori)

Fig. 4: Fledgling of the Northern Wheatear *Oenanthe oenanthe*, deposits of tailings along the northern side of Lake Šoštanj, June 4th 1998 (J. Gregori)

par kupčarjev, ki je kazal opazno vznemirljenost. Kmalu sva v bližini opazila speljane mladiče, ki so se občasno zadrževali na kvišku štrlečih koreninah štora, pripeljane-ga tjakaj skupaj z zemljo (jalovino), starša pa sta jim prinašala hrano. Uspelo je nama napraviti nekaj dokumentarnih posnetkov.

Ko sva istega dne prišla na Pepel, pa naju je čakalo novo presenečenje. Na deponiji različnega gradbenega materiala in tudi smeti, kjer je 29. 5. prepeval samec, je bil par kupčarjev, ki je prinašal hrano svojim mladičem. Po daljšem opazovanju nama je uspelo najti gnezdo, ki je bilo pod manjšo betonsko ploščo sredi deponije. V njem je bilo 5 mladičev, starih 8-10 dni. D. Šere jih je obročkal. Mladiči bele pastirice v stari kartonski škatli v bližini so bili še vedno v gnezdu.

Severno od deponije, na drugi strani ceste, sta bila še dva para kupčarjev. V izsušenem bazenu so bile v dnu globoke, ozke razpoke, široke do okoli 5 cm. V eno izmed teh sta kupčarja v kratkih presledkih odnašala hrano mladičem. Gnezdo je bilo nekje v steni razpoke in ga ni bilo mogoče videti.

Na osnovi opazovanj lahko zaključiva, da so v letu 1998 ob Šoštanjskem jezeru in na Pepelu gnezdili najmanj 4 pari navadnih kupčarjev. Na vprašanje, ali so gnezdili tudi prejšnja leta, ne moreva odgovoriti,

ker temu predelu v času gnezditve ni bila posvečana večja pozornost. To je, po nama poznanih virih, najnižje potrjeno gnezdenje pri nas. Gnezdili so na skromno zaraščeni deponiji premogovniške jalovine, na deponiji premogovega pepela z globokimi razpokami ter na deponiji pepela in odpadnega gradbenega materiala.

Drugo zanimivo gnezdišče navadnega kupčarja je v okolici Bača pri Ilirski Bistrici na kakih 540 m n.m. V bližini vasi je vojaško strelišče. Celoten predel je kraški, za potrebe strelišča je teren zravnal, na določenih razdaljah so ob tarčah skopani globoki jarki. Videti je, da občasna aktivnost na strelišču (streljanje tudi s težkim orožjem) kupčarjev ne moti do te mere, da ne bi gnezdili.

Na Baču je bila 7. 5. 1995 ujeta samica navadnega kupčarja in tudi to je Dare Šere obročkal. Samica je imela valilno plešo. V bližini so bili zabeleženi še slegur *Monticola saxatilis*, grahasta penica *Sylvia nisoria*, rjavi srakoper *Lanius collurio* in rjava cipa *Anthus campestris*. Vsi so gnezdilci tega območja. Na strelišču sta bila dva samca tudi 3. 6. 1998.

POVZETEK

Navadni kupčar *Oenanthe oenanthe* je v Sloveniji redko razširjen gnezdilec, kate-

rega gnezditvena razširjenost kaže večjo koncentracijo na severozahodu države, v predelu Julijskih Alp. Habitati, ki jih naseljuje, so odprti kamniti suhi pašniki visokega krasa in nad drevesno mejo visokogorske trate s številnimi prikotaljenimi kamni in gruščem. Nekatera gnezditveno sumljiva opažanja v nižjih predelih so bila do sedaj vprašljiva.

V letu 1998 je bilo potrjeno gnezdenje v okolici Velenja na okoli 400 m n.m. Tu je premogovnik rjavega premoga. Ponekod izkoriščanje premoga opuščajo in rove zaliva voda. Na površini prihaja do obsežnih ugreznin in globokih razpok. Celoten predel, kjer so bili ugotovljeni gnezdeči navadni kupčarji, je na deponiji pepela iz termoelektrarne Šoštanj, z ledinskim imenom Pepel. Deponija je na ugrezninskem območju. Plasti pepela so večmeterske, poravnane v različnih ravneh, manjše depresije so urejene kot bazeni, nekatere le občasno zaliva voda. Ponekod so večje površine pokrite z jalovino. Kjer so deponije sveže, so skoraj gole, starejše pa so pokrite z visoko ruderalna vegetacijo. Na manjši površini je doponija odpadnega gradbenega materiala.

4. junija 1998 so bili na deponiji jalovine, na robu Pepela, speljani mladiči kupčarja, ki sta jih starša še hranila. V osrednjem delu Pepela je bilo gnezdo s 5 mladiči, starimi 8-10 dni. Gnezdo je bilo na deponiji odpadnega gradbenega materiala, v krajšem rovu pod manjšo betonsko ploščo. Mladiči so bili obročkani. Naslednje gnezdo je bilo v suhem bazenu, katerega dno je bilo ozko in globoko razpokano. Starša sta v kratkih presledkih nosila hrano v eno od teh razpok, s površine pa gnezda ni bilo mogoče videti. V bližini je bil še en par kupčarjev.

Ocenjujeva, da so leta 1998 v okolici Velenja gnezdili najmanj 4 pari navadnih kupčarjev. Njihovi habitati so odprti predeli deponije jalovine, deponija odpadlega gradbenega materiala na deponiji pepela in deponija pepela z globokimi, ozkimi razpokami. V vseh habitatih je le malo ali nič vegetacije. Ali so kupčarji tu gnezdili tudi prejšnja leta, nama ni znano.

V kraškem predelu blizu Bača (Ilirska Bistrica) je urejeno vojaško strelišče na višini okoli 540 m n.m. Gnezditev navadnega kupčarja je bila tu potrjena 7. 5. 1995, ko je bila ujeta in obročkana samica z valilno plešo. Kupčarji so bili tam tudi 3. 6. 1998. Med opazovalci ptičev je ta predel poznan kot gnezdišče navadnega kupčarja. Strelišče vojska uporablja občasno in na njem strelja tudi s težkim orožjem, kar pa kupčarjev, kot je videti, ne moti. Habitat je kraški travnik z gruščem in kamenjem, urejen kot vojaško strelišče.

SUMMARY

Northern Wheatear *Oenanthe oenanthe* is a rather rare breeder in Slovenia, its breeding distribution indicating somewhat greater concentration in the Julian Alps in the NW part of the country. Its habitats are open rocky dry pastures of the high karst and upland grasslands above the treeline with numerous stones and rubble that had rolled down from the upper places. Some of the breedingly suspicious observations made in the past in the lower regions have been highly questionable.

In 1998, the Northern Wheatear's breeding was confirmed in the vicinity of Velenje at about 400 m a.s.l., in the area of the local coalmine. At some places the exploitation of coal has been abandoned and the galleries have been flooded by water. Here and there the earth has sunk a great deal and many deep rifts have occurred immediately below the surface. The area, where the breeding Wheatears were recorded, covers the place (called Pepel) where cinders from the thermal power station Šoštanj are being deposited. The layers of cinders are several metres high and levelled at different heights. Smaller depressions have been made into some kind of pools and some of them are occasionally flooded by water. In some places the larger surfaces are covered with tailings. The newer deposits of cinders are virtually bare, while the older ones are covered with high rural vegetation.

On June 4th 1998, the Northern Wheatear's young were fledged (while still fed by their parents) on the deposited tailings on the edge of Pepel. In the central part of Pepel, however, there was a nest containing five 8-10 days old chicks. It was built on the heap of deposited waste building material, in a hole under a small concrete plate. The young were ringed. The next nest was found in a dry pool with narrow but deeply cracked floor. The parents were observed while bringing food into one of this cracks at short intervals; the nest itself could not be seen from the surface. Another pair of Northern Wheatears was recorded in the immediate vicinity of this pool.

The authors believe that in 1998 at least 4 pairs of Northern Wheatears bred in the area of Velenje. Their habitats are open areas of deposited tailings, waste building material on deposited cinders, and deep, narrow cracks in the deposited cinders. In all these habitats there is little or no vegetation. It is not known whether the wheatears had bred there in the years prior to 1998.

In a karst area near Bač (Ilirska Bistrica) there is a military firing range situated at some 540 m a.s.l. The Northern Wheatear's breeding was confirmed there on May 7th 1995, when a female with brood patch was ringed. Wheatears were again registered on June 3rd 1998 in this very area, which had already been known as the Wheatear's nest-site to Slovene bird watchers. The range, which is situated on a karst grassland with stones and rubble, is being used periodically by the army, and although even heavy arms are fired at times, the wheatears are clearly not disturbed by it.

LITERATURA

CLEMENT, P. (1997): Wheatear *Oenanthe oenanthe*. V: E. J. M. Hagemeijer, M. J. Blair (eds.) The EBCC Atlas of European Breeding Birds: Their Distribution and Abundance. T & A D Poyser, London.

CRAMP, S. (ed.) (1988): The Birds of the Western Palearctic, Vol. V.

ČELIK, T. (1993): Iz ornitološke beležnice: Navadni kupčar *Oenanthe oenanthe*. *Acrocephalus*, 14 (60): 170.

GEISTER, I. (1995): Ornitološki atlas Slovenije. Razširjenost gnezdk. Pp. 287, DZS.

GLUTZ von BLOTZHEIM, U. N., K. M. BAUER (1988): Handbuch der Vgel Mitteleuropas. Band 11/I (2. Teil), AULA-Verlag Wiesbaden.

Janez Gregori, Prirodoslovni muzej Slovenije, Prešernova 20, 1000 Ljubljana

Dare Šere, Prirodoslovni muzej Slovenije, Prešernova 20, 1000 Ljubljana

UNIVERZA V MARIBORU
UNIVERZITETNA KNJIŽNICA MARIBOR
UNIVERSITY OF MARIBOR LIBRARY

Gospejna ulica 10
p.p. 223
2000 Maribor
SLOVENIJA
Telefon: 062/25-851
Telefax: 062/227-558
Telex: 33328 UKM SI

*Ornitološke revije
s celega sveta prejete
kot zamenjava
za Acrocephalus
in druga ornitološka
literatura, so nam na
voljo v Univerzitetni
knjižnici Maribor.*